

פרשת וארא

ד"ר ברכי אליצור

מיהו מושא החזיון התיאולוגי של מכות מצרים

"וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כִּן אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה
מִקְצֶר רוּחַ וּמִעֲבֹדָה קָשָׁה" (שם, ט')

הקושי התיאולוגי של עם ישראל

מצבו התיאולוגי של עם ישראל בשנות עבדות מצרים, נרמז באופן עקיף בדברי ההסתייגות שמביע משה באזני ה' בעת מינויו לשליחות:

פרעה כמושא השליחות התיאולוגית

מנקודה זו ועד לקריעת ים סוף, נראה שאת מקומם של בני ישראל כמושאי השליחות התיאולוגית ממלא פרעה. הפרשה מתארת את נסי ה' בתהליך הגאולה, ככאלו שמטרתם להחדיר למחשבת פרעה את ההכרה בא-ל אחד:

"כֹּה אָמַר ה' בְּזֹאת תִּדְעֶה כִּי אֲנִי ה'" (שם ז', י"ז)

"לִמְעַן תִּדְעֶה כִּי אֵין כֹּה אֶל־לֵהֲיִנו" (שם ח', ו')

"לִמְעַן תִּדְעֶה כִּי אֲנִי ה' בְּקִרְבְּ הָאָרֶץ" (שם ח', י"ח)

"בְּעֵבֹר תִּדְעֶה כִּי אֵין כְּמִנִּי בְּכָל הָאָרֶץ" (שם ט, י"ד)

הפרשה אף עוקבת בנוסחאות המעבר שבין נס לנס אחר רישומם של הנסים בלבו של פרעה, בין השאר נאמר:

"וַיִּחַזַק לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'"

(שם ז', י"ג)

"וַיִּפֶן פְּרָעָה וַיָּבֵא אֶל בֵּיתוֹ וְלֹא שָׁת לְבוֹ גַם לְזֹאת"

(שם ז', כ"ג)

"חֲטָאתִי הִפְעַם ה' הַצְדִּיק וְאֲנִי וְעַמִּי הַרְשָׁעִים"

(שם ט, כ"ז)

אולם, ישנו אבסורד, לכאורה, בציווי הא-לוהי לבקש מפרעה לשחרר את העם בשם ישות א-לוהית. על קושי זה כבר עמד משה כאשר השמיע את טיעונו בניסיון להימנע מהשליחות:

"וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' לֵאמֹר הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ
אֵלַי וְאִיךָ יִשְׁמְעֵנִי פְּרָעָה וְאֲנִי עֶרְל שֹׁפְטִים"

(שמות ו', י"ב)

משה מעמיד את בני ישראל ואת פרעה במשוואת ק'ל וחומר', שאת צדדיה מבאר האלשיך:

"ומה בני ישראל שהם מאמינים בני מאמינים, כי הן בני ישראל לא שמעו אלי... מה גם עתה פרעה, שזולת דאגתו הרבה על השליחות, הוא כופר בעיקר, ואיך ישמע כי הבלתי מאמין, כל שכן שלא יחוש, ובלתי היות לו קוצר רוח ועבודה קשה"(שם, ד"ה אך)

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים הֲנֵה אֲנֹכִי בֹא אֶל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֶל־לֵהֲיִי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם
וְאָמְרוּ לִי מַה שָּׁמוּ מָה אָמַר אֲלֵהֶם" (שמות ג', י"ג)

תשובת ה' איננה מבטלת את חשדו של משה. אדרבה, הקדוש ברוך הוא נותן בפני משה נאום שיציג בפניהם את קדמות הא-ל ונצחיותו, ואת פעולותיו העתידיות למען העם.

פרשתנו, פרשת וארא, פותחת בתיאור נאום השליחות התיאולוגית של משה אל בני ישראל:

"וַיְדַבֵּר אֶל־הָיִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה': וְאָרָא
אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֶל־שְׁדֵי וְשָׁמִי ה'
לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם: וְגַם הִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּם לְתַת
לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֶת אֶרֶץ מִגְרִיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָהּ:
וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם
מַעֲבָדִים אִתְּם וְאָזְכַּר אֶת בְּרִיתִי: לָכֵן אָמַר לְבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם
וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מִעֲבָדְתֶּם וְגִאֲלַתִּי אֶתְכֶם בְּזְרוּעַ נְטוּיָה
וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים: וְלִקְחַתִּי אֶתְכֶם לִי לְעַם וְהִיִּיתִי לְכֶם
לֹא־לֵהִימ וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי ה' אֶל־לֵהִיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם
מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם: וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יְדֵי לְתַת אֶתְהָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וְלַיַּעֲקֹב וְנִתַּתִּי אֶתְהָ לְכֶם מוֹרְשָׁה אֲנִי ה'"

(שם ו', ב'ח')

הקב"ה מוצג בנאום כמי שנגלה אל אבותיהם של שומעי הנאום, וכמי שעתיד לממש את חלקו בברית על ידי גאולת בני האבות והכנסתם לארץ שהובטחה להם.

החלל התיאולוגי באמונת העם איננו מפתיע, לאור הסביבה האלילית בה עם זה חי במשך שנות העבדות במצרים, והעדרם של אנשי דת שיכוונו את העם לאמונה בא-ל אחד. נראה, אם כן, כי שליחותו של משה היא אמנם להוציא את עם ישראל ממצרים, אולם קודם לכן הוא נדרש לטעת בלב העם את האמונה בה' כמי שפועל למען פדות עמו וגאולתו.

משה משמיע את נאום ה' בפני העם, אולם חששו מפני תגובתם מתאמת:

בשעה שפרעה מגלה סוף סוף ניצני הכרה בה, מתרחשת התערבות א-לוהית חסרת תקדים הבולמת את קצב ההתקדמות של פרעה על ידי חיזוק ליבו. זאת, משום שעצירת התקדמות זו מאפשרת את המשך התהליך.

שליבי חשיפת שליטת ה' בבריאה

מופתי ה' ונסיו במצרים, מתוארים בתורה כמעין סרט תיאולוגי החושף לקהל בהדרגה את שליטתו המוחלטת והבלעדית של ה' בבריאה. השחקן הראשי, המקדם את העלילה, הוא כמובן דמותו הסרבנית של פרעה, שעקשנותו והכבדת ליבו מאפשרים את המשך חשיפת כוחות ה' בטבע.

שלב החשיפה הראשון של כח הא-ל מוצג בתיאור מטה אהרן ההופך לתנין ובולע את מטות החרטומים:

"וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרֹעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' וַיִּשְׁלַח אֹהֶלֶן אֶת מִטְהוֹ לִפְנֵי פְרֹעֹה וּלְפָנָיו עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין: וַיִּקְרָא גַם פְּרֹעֹה לְחֻכְמָיִם וּלְמִכְשָׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִהְטֵיהֶם כֵּן: וַיִּשְׁלִיכוּ אִישׁ מִטְהוֹ וַיְהִיו לְתַנִּינִים וַיִּבְלַע מִטֵּה אֹהֶלֶן אֶת מִטְהָם"

(שם ז', י"ב-י"ג)

כבר כאן, בשלב החשיפה הראשון, מתגלה יתרונו של הא-ל כישות השולטת על מי שמוחזקים במצרים כבעלי כוחות על-טבעיים.

אדישותו של פרעה "וַיַּחֲזֵק לֵב פְּרֹעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'" (שם פסוק י"ג) מאפשרת התקדמות לעבר השלב הבא – מכת דם.

מכת דם מתקדמת שלב בחשיפת הכח הא-לוהי. כעת, הנס לא מתרחש בחפציהם של מחוללי הנס, אלא באוצר הטבע המרכזי של מצרים, וכמי שנתפס כאלוהות בפני עצמה - היאור¹:

"וַיַּעֲשׂוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' וַיִּרְם בַּמַּטֵּה וַיִּדּוּ אֶת הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר לְעֵינֵי פְרֹעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיִּהְיוּ כַל הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר לְדָם: וְהַדָּגָה אֲשֶׁר בַּיָּאֵר מָתָה וַיָּבֹאשׁ הַיָּאֵר וְלֹא יָכְלוּ מִצְרַיִם לְשִׁתּוֹת מַיִם מִן הַיָּאֵר:"

1 על תפיסת היאור כאלוהות ניתן ללמוד מדברי פרעה המצוטטים בנבואת יחזקאל כ"ט, ג': "דָּבָר וְאִמְרָתָּה פֶה אָמַר אֶ-דָּנִי ה' הִנְנִי עֹלֵיד פְּרֹעֹה מִלֶּךְ מִצְרַיִם הַתַּנִּינִים הַגְּדוֹל הַרְבֵּץ בְּתוֹךְ יָאֲרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יָאֲרִי וְאֵנִי עֲשִׂיתָנִי". כמו כן, ניתן ללמוד זאת גם מדברי המדרש בתנחומא וארא י"ג: "לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה וגו' כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם, למה לקו המים תחלה בדם מפני שפרעה והמצריים היו עובדין ליאור אמר הקדוש ברוך הוא תכה אלוהו תחלה לפניו ואחר כך עצמו".

אם כן, מהי מטרתה של השליחות? האמנם פרעה ואמונתו ניצבים במוקדה? האם האמונה בא-ל אחד אמורה להיות כבר בשלב מוקדם זה נחלתם של כל העמים? אם כן, במה ייבדל עם ישראל ויזכה למעמד של עם סגולה?

דרך פרעה מגיעים לעם ישראל

עם ישראל, לאחר שנות העבדות הקשות במצרים, אינו בשל לקליטת מסרים תיאולוגיים, ואף כאלו הקשורים לתהליך חילוצם מהעבדות ומהסבל. מיטיב לתאר זאת הרש"ר הירש:

"סבלו הבלתי אנושי של ההווה הכביד עליהם ביותר, וחובתם לעמוד בתביעותיו ולבקש לעצמם הקלה פורתא העסיקה את כל רוחם. לא נותר בהם אפוא עוד רוח, ולא נתפנתה מחשבתם לנושא, השייך כה לעתיד, כאותו ענין, עליו בקש משה לדבר אתם. אף סבלנות לא היתה להם עוד להאזין לדבריו בשקט. כה לחצום תביעות השעה, וכה הכבידה עליהם עבודתם" (שמות ו', ט')

משה נדרש אפוא להוביל את העם לתהליך של אמונה בה', כאשר הוא יודע שדיבור על כוחו וגבורותיו של הא-ל לא יחוללו שינוי ממשי. ממילא, משה נדרש לאמצעים אחרים שיובילו את העם למטרה - והאמצעי שנבחר להשגת המטרה הוא פרעה.

דמותו של פרעה, מרגע המפגש עם משה ואהרן ועד למותו, עומדת במוקד תיאור ההתרחשות. אולם, למעשה הקהלה הצופה בו הוא המטרה.

אמונת פרעה בה' מתחילה מנקודת האפס, בה הוא משמיע דברי כפירה נחרצים:

"וַיֹּאמֶר פְּרֹעֹה מִי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמַּע בְּקוֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא יִדְעָתִי אֶת ה' וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח"

(שם ה', ב')

נקודת ההתחלה של פרעה, עקשנותו וסרובו לראות במופתים הנעשים נגד עינו הוכחה לקיומו של א-ל השולט בבריאה, הם ההופכים אותו דווקא למודל הרצוי עבור בניית אמונת העם נדבך על גבי נדבך. הקדוש ברוך הוא אמנם חושף את פרעה לתהליך ארוך של הכרה הדרגתית בכל כוחותיו, אך לא התקדמותו של פרעה עומדת בראש מעייניו של בורא העולם, אלא השפעתם של המופתים על בנין האמונה של העם.

התבוננות בשליט קשה עורף, המעניק לעצמו מעמד של אל, מגיע אט אט להכרה כי מעל כל מה שהאמין בו מסתתר א-ל ממשי השולט על היקום כולו ויכול לשחק בו כרצונו, תחזק בקרבם את האמונה בא-לוהי ישראל כא-ל הבלעדי שבו תלויה גאולתם. למען האמת, הכרה מוקדמת מידי של פרעה בה' הייתה מפריעה כביכול לקדוש ברוך הוא לחשוף את המשך כוחותיו בפני העם. על כן, מובן מדוע דווקא

(שם ד"ה ויאמרו)

הנסיגה לאחור של פרעה מקדמת את העלילה ומאפשרת למשה לחזק את עקרון השליטה של הא-ל במקום ובזמן, באופן שלא ניתן יהיה לתלות את *מכת הערוב* ביד המקרה:

"והפליתי ביום ההוא את ארץ גֶשֶׁן אֲשֶׁר עָמִי עָמַד עֲלֶיהָ לְבִלְתִּי הִיֹּת שָׁם עֲרֹב לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ: וְשִׁמְתִי פֶדֶת בֵּין עָמִי וּבֵין עַמְּךָ לְמַחֵר (שם ח', ז' ח-י"ט) יְהִי־הָאֵת הַזֶּה"

ואכן, המכה עשתה את שלה, ופרעה נענה לדרישת הזבח של העם. אין ספק שמדובר בהתקדמות, אולם נראה שמשה עושה הכל כדי שלא להתפתות לחלון ההזדמנויות שנפתח על ידי פרעה. בתחילה משה מתווכח איתו על מקום הזביחה, ונראה שזהו הדבר החשוב בעיניו. אולם, לאחר שפרעה נעתר לבקשה זו, במקום להתארגן ליציאה דוחה משה את הסרת הערוב ליום שלמחרת, ונותן לפרעה פנאי להתחרט – כפי שאכן קורה.

מכות דבר ושחין מחזקות את כל הפרמטרים שהוזכרו: השליטה על המקום, השליטה על הזמן, ומעשה בלתי ניתן לחיקוי אף למי שבידיו כוחות על טבעיים:

"והפלה ה' בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִצְרַיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר: וַיִּשָּׂם ה' מוֹעֵד לְאָמֹר מַחֵר יַעֲשֶׂה ה' הַדָּבָר הַזֶּה בְּאֶרֶץ: וַיַּעַשׂ ה' אֶת הַדָּבָר הַזֶּה מִמַּחֲרֵת וַיָּמָת כָּל מִקְנֵה מִצְרַיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מָת אֶחָד: ... וְלֹא יָכְלוּ הַחֲרָטְמִים לַעֲמֹד לִפְנֵי מִשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי הָיָה הַשְּׁחִין בְּחֲרָטְמָם וּבְכָל מִצְרַיִם" (שם ט', ד-ו'; י"א)

בשלב זה, פרעה מתואר כמי שמתחיל להפנים את רעיון השליטה של הא-ל על המקום, אך בכל זאת מכביד את לבו.

וַיִּשְׁלַח פְּרָעָה וְהִנֵּה לֹא מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת הָעָם" (שם ז')³

בכל אופן, על תהליך ההבשלה של פרעה בהכרת כוחו של הא-ל מעידה העובדה שבפעם הראשונה לאחר מכת שחין מתוארת התערבות א-לוהית המונעת מפרעה להעתר לבקשת שלוח העם:

וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם פֶּאֶשֶׁר דָּבָר ה' אֶל מִשֶׁה" (שם י"ב)

השפעת המכות על תפיסתו התיאולוגית של פרעה, היא המביאה לחשיפת המורכבות של מטרת האותות:

³ הכבדת הלב לאחר ההכרה מוסברת בדברי החזקוני (שם ד"ה ויכבד את ליבו): "כאן לא שייך שישאל רפואה דמי שמת מת, ומי שחי חי". כלומר, המכה עשתה את שלה מבחינה תודעתית, אולם מכיוון שהיא ממילא בלתי הפיכה, אין לפרעה מוטיבציה להבטיח את שחרור העם לזבח.

הַיָּאֵר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיַּעֲשׂוּ כֵן חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם..." (ז', כ'-כ"ב)

מות הדגה במכת דם הוכיח כי אין מדובר במעשה להטוטים כי אם בשינוי טבע ממשני².

מכת צפרדע חושפת את יתרון כח הא-ל בשליטתו על המקום והזמן. הכתוב מתאר את פגיעת הצפרדעים בכל מקומות המסתור של בית פרעה ובתי עבדיו, אולם למרבה הפלא הם אינם מסיגים את גבולות ארץ גושן:

"אם מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים: ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בגינתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדך ובעמך ובתונריך ובמשארותיך: ובכה ובעמך ובכל עבדך ועלו הצפרדעים" (שם ז', כ"ז-כ"ט)

פרעה, בפעם הראשונה, אינו נשאר אדיש למראה הפגיעה המכוונת בו, ומבקש משה ואהרן להסירם. משה מתגרה בפרעה ושואלו:

"התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק ביאר תשארה" (שם ח', ה')

פרעה הסובל, במקום לענות את התשובה המתבקשת מאלוהים, נופל בפח שהציב בפניו משה. הוא בודק את שליטתו של הא-ל, שזה עתה נוכח בממשותו, על הזמן. כפי שמבאר הראב"ע:

" ויאמר למחר אמר רב שמואל בן חפני, אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד. וחשב פרעה כי מערכת כוכבי השמים הביאה הצפרדעים על מצרים, ומשה הוא יודע זה, וחשב פרעה, כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים, על כן נסהו להאריך ואמר למחר" (שם, ד"ה ויאמר)

עקשנותו של פרעה מאפשרת למשה לחשוף בפני העם מרכיבים נוספים בכח הנהגת הא-ל.

במכת כינים אמונת פרעה בקדוש ברוך הוא נסוגה אחור, על אף העובדה שבפעם הראשונה חרטומי מצרים אינם מצליחים לבצע חיקוי של המכה ומגיעים למסקנה כי "אצבע א-להים היא" (שם ח', ט"ו). ראב"ע מסביר כי הנסיגה נגרמה מהעדר התראה שעד כה הקדימה את המכה:

"...וזה בדרך כי לא ידו נגעה בנו, מקרה הוא היה לנו מן השמים, על כן חזק לב פרעה... כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה, וככה מכת הצפרדעים, ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים"

² כך ניתן להסביר את ההדגשה 'בלטיהם' בתיאור פעולת החרטומים, השונה שוני מהותי מפעולת אהרן, שהוכיחה את ממשותה על ידי מות הדגה.

והפֿשֿתָּה גְּבֻעַל: וְהַחֲטָה וְהַכְּסִמֹּת לֹא נָכוּ כִּי אֶפְיֹלֶת
הָנָה" (שם ל'-ל"ב)

כפי שכותב החזקוני:

"עדין אינכם יראים שהרי החטה והכוסמת לא נכו
ועדיין יש לכם לאכול" (שם ד"ה ידעתי)

הספק השני, נוצר מחמת הפער שבין בקשת פרעה ותפילת
משה לבין הענותם:

"העִתִּירוּ אֵל ה' וְרַב מְהִיֵּת קִלְת אֱלֹהִים וּבְרַד
וְאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תִסְפוּן לַעֲמֹד: וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי מֹשֶׁה
כְּצִאתִי אֶת הָעִיר אֶפְרַיִם אֶת כְּפִי אֵל ה' הַקְּלוֹת
יִחְדְּלוּ וְהַבְּרַד לֹא יִהְיֶה עוֹד לְמַעַן תִּדְעֶה כִּי לֹא הָאֶרֶץ:
... וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרָעָה אֶת הָעִיר וַיִּפְרֹשׁ כְּפָיו אֵל
ה' וַיִּחְדְּלוּ הַקְּלוֹת וְהַבְּרַד וּמָטָר לֹא נָתַד אֶרְצָה: וַיֵּרָא
פְּרָעָה כִּי חָדַל הַמָּטָר וְהַבְּרַד וְהַקְּלוֹת וַיִּסֹּף לַחֲטֹא
וַיִּכְבַּד לְבוּ הוּא וַעֲבָדֵיו" (שם כ"ח-ל"ד)

הפער בין האיום למימושו ובין התפילה להתגשמותה
מעלים ספקות חדשים בלב פרעה לגבי כח שליטתו של
הקדוש ברוך הוא בפרטים. ספקות אלו מכשירים את
הקרקע לקליטת הארבה ומסריו התיאולוגיים. הכבדת הלב
מאפשרת גילוי היבט נוסף של הכח האלוהי במכת הארבה
שיפריך את הספקות.

המאפיין המרכזי של *מכת ארבה* הוא השליטה האלוהית
בפרטים (בנוסף לשליטה במקום ובזמן). הכתוב מדגיש כמה
פעמים בתיאור המכה את פגיעתה המדויקת בחללים
הפורחים שהותירה מכת הברד:

"וְאֶכַל אֶת יֵתֵר הַפְּלִטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לְכֶם מִן הַבְּרַד"

(שם י', ה')

"וַיַּעַל עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּאכַל אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאֶרֶץ אֶת
כָּל אֲשֶׁר הַשָּׂאִיר הַבְּרַד" (שם, י"ב)

"וַיֹּאכַל אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאֶרֶץ וְאֶת כָּל פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר
הוֹתִיר הַבְּרַד וְלֹא נוֹתֵר כָּל יֵרֶק בְּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה
בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם" (שם, ט"ו)

גם הסרת המכה מדגישה את השליטה המוחלטת בפרטים:

"וַיִּהְיֶה ה' רוּחַ יָם חֲזָק מֵאֲדַם וַיִּשָּׂא אֶת הָאֲרָבָה
וַיִּתְקַעְהוּ וַיִּמָּה סוּף לֹא נִשְׂאָר אֲרָבָה אֶחָד בְּכָל גְּבוּל
מִצְרַיִם" (שם, י"ט)

המסרים של שתי המכות האחרונות מתאפשרות מכוחה
של ההתערבות האלוהית המחזקת את לב פרעה. *מכת
חושך* מעצימה את עוצמת השליטה האלוהית גם על חוקי
הטבע והיכולת לשנותם בהתאם לרצונו של האל.

המכה האחרונה, *מכת בכורות*, היא בעלת שתי מטרות:
המטרה הגלויה היא, כמובן, הגמול לנוגשי מצרים על שנות

"כִּי בַפֿעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלַח אֶת כָּל מַגְפָּתִי אֵל לְבָדָךְ
וּבַעֲבָדֶיךָ וּבַעֲמֻדָךְ בַּעֲבוּר תִּדְעֶה כִּי אֵין כְּמִנִּי בְּכָל הָאֶרֶץ:
כִּי עַתָּה שֹׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וְאֵד אֹתְךָ וְאֶת עַמְּךָ בַּדְּבָר
וּתִפְחַד מִן הָאֶרֶץ: וְאוֹלָם בַּעֲבוּר זֹאת הָעַמְדָּתִיךָ
בַּעֲבוּר הָרֹאשֶׁתְךָ אֶת כַּחַי וְלִמְעַן סִפְרֵי שְׁמֵי בְּכָל הָאֶרֶץ"

(שם י"ד-ט"ז)

מפסוקים אלו עולה כי מכת דבר יכולה הייתה לסיים את
תהליך ההכנה לגאולה, אילו מטרתה היתה להשמיד את
מצרים, להוציא את עם ישראל מתוכה ולהוכיח לפרעה את
יד ה'. אולם, למכות מצרים ישנה מטרה נוספת ועיקרית:
'וּלְמַעַן סִפְרֵי שְׁמֵי בְּכָל הָאֶרֶץ'. פרעה, שחווה את המכות
באופן אישי, כבר הגיע להכרה חלקית. אולם, הקהל
המתבונן בנעשה, זקוק להמשך התהליך שיטמיע בקרבו
באופן בלתי ניתן לערעור את האמונה בא-להי ישראל.

המכה הבאה, *מכת ברד*, משמשת להנחלת רעיון תיאולוגי
נוסף - עקרון הגמול המנווט את דרכי ההשגחה האלוהית.
פרעה מקבל אפשרות להציל את האנשים והרכוש שיכניס
לביתו, ובכך להצילם מהפורענות.

"וְעַתָּה שֹׁלַח הַעֲזֵ אֶת מַקְנֶךָ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה
כָּל הָאֲדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִמְצָא בַּשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף
הַבֵּיתָה וַיֵּרֵד עֲלֵהֶם הַבְּרַד וּמָתוּ: הִירָא אֶת דְּבַר ה'
מַעֲבָדִי פְּרָעָה הַנִּיֵּס אֶת עַבְדֵּיו וְאֶת מִקְנֵהוּ אֵל
הַבְּתִיִּם: וְאֲשֶׁר לֹא שָׁם לְבוּ אֵל דְּבַר ה' וַיַּעֲזֹב אֶת
עַבְדֵּיו וְאֶת מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה" (שם י"ט-כ"א)

ואכן, רעיון זה פעל את פעולתו והביא להתפרצות
תקדימית מצד פרעה, המשמיע לראשונה דברי הכרה
בייחודיות הנהגת אלוהי ישראל:

"חֲטָאתִי הִפְעַם ה' הַצַּדִּיק וְאֲנִי וְעַמִּי הַרְשָׁעִים"

(שם כ"ז)

ומפרשים הזקנים מבעלי התוספות:

"ולכך אמר דבר זה על הברד יותר מבכל שאר
המכות לפי שאמר לו הקדוש ברוך הוא שלח העז
ומי שלא נאספו בבית מתו לפיכך אמר לו ה' הצדיק
שהזהירני היטב ואני ועמי הרשעים כי ברשע הניחו
בהמותם בשדות ולא האמינו בהקדוש ברוך הוא"

(שם, ד"ה ה' הצדיק)

גם קריאתו זו של פרעה לא מסיימת את תהליך ההטמעה
הרצוי. שני מרכיבים בתהליך ההסרה של מכת הברד
מעוררים ספק במחשבת פרעה על כוחו של האל ומובילים
להכבדה מחודשת של ליבו. הספק הראשון נובע מהפער בין
האיום שהתלווה למכה, לבין מימושה בפועל. האיום בישר
השמדה של כל האדם, החי והצומח שיוותר בשדות, ואילו
בפועל מתוארת גם תבואה שלא ניזוקה:

"וְאֵתָה וְעַבְדֶּיךָ יְדַעְתִּי כִּי טָרָם תִּירְאוּן מִפְּנֵי ה' אֶ-
לֵהִים: וְהַפֿשֿתָּה וְהַשְׁעָרָה נִפְתָּה כִּי הַשְׁעָרָה אָבִיב

.....
* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולד"ר ברכי אליצור, תשע"ג
* עורך: אורי יעקב בירן
*
* בית המדרש הווירטואלי
* מיטודו של
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
* דוא"ל: office@etzion.org.il
* לביטול רישום לשיעור:
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>
*

העינוי והסבל שהביאו על עם ישראל. אולם, המטרה הסמויה של המכה היא בדיקת דרגת האמונה של העם ובחינת מידת הקליטה של המסרים התיאולוגיים שנלוו לכל אות ומופת שנעשו במצרים. כך, פרטי הציווי מציבים את מבחן האמונה של העם:

"וְהָיָה הַדָּם לְכֶם לְאֵת עַל הַבְּתִים אֲשֶׁר אִתְּם שֵׁם וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא יְהִי בְּכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַרְץ מִצְרַיִם" (שם "ב", "ג")

מריחת הדם על המשקופים מבטאת אמונה בשליטתו של הא-ל על הזמן ("לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר" - שם כ"ב) ועל המקום ("וְרָאָה אֶת הַדָּם עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפִסַּח ה' עַל הַפֶּתַח" שם כ"ג), ועל היותו גומל לאיש כפרי מעלליו ("וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית לְבֹא אֶל בְּתִיכֶם לְנֶגֶף" שם כ"ג).

תוצאות הבחינה בשלב זה אינן חד משמעיות. אמנם העם פועל על פי ההנחיות, אולם ביטויי הכרה דתית טרם נשמעים מפהם:

"וַיִּלְכּוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כִּן עָשׂוּ" (שם כ"ח)

ביטויי ההכרה הדתית יבואו במלוא עוצמתם כעבור שבעה ימים לאחר מראה המצרים טובעים בים:

וַיֹּשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם: וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיֵּירָאוּ הָעַם אֶת ה' וַיֹּאמְרוּ בְּה' וּבְמֹשֶׁה עֲבָדוּ" (שם "ד", "ל"-ל"א)

סיכום

תהליך ההכרה של פרעה בא-להי ישראל, הנראה כמטרה מרכזית של מופתי ה' במצרים, אינו אלא אמצעי מוחשי לתהליך מקביל שאמור להתחולל בצופים. צופים אלו, המביטים בקשיות עורפו שהולכת ומתרפה בקרב החרטומים והעבדים הסובבים אותו – רואים אותה נסדקת גם בפרעה עצמו.

מראה הפגיעה בארץ הציוויליזציה המפותחת ביותר, והתמוטטות הדרגתית של השליט רב העוצמה כתוצאה של אותות ומופתים הנעשים על ידי מי שמציג עצמו כשליח הא-ל לפעולת שחרור עבדים, אמורה לעורר ניצני הכרה באמיתות תוכן השליחות המבשרת גאולה קרובה. השלבים הרבים של התראה מפני הפורענות, ביצוע הפורענות והמשא ומתן על הסרתה, היו נחוצים לצורך בנין רכיבי האמונה של העם נדבך על גבי נדבך.

באופן זה, כל הספקות על מידת ההשגחה ועוצמתה הופרכו, וגדולת שליטתו של הא-ל הפכה לבלתי ניתנת לערעור.